

Marzena Tatarska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

**FORMY POWIĄZAŃ PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH
W ŚWIECIE STANDARDÓW RACHUNKOWOŚCI
ORAZ KRAJOWYCH REGULACJI PRAWNYCH
– PRZEGLĄD DOTYCHCZASOWEGO DOROBKU
TEORETYCZNEGO**

1. Wstęp

W szerokim rozumieniu powiązania przedsiębiorstw są to wszelkie interakcje zachodzące między podmiotami gospodarczymi, mające im przynieść określone korzyści ekonomiczne. Taka definicja powiązań została ukształtowana przez dziedzinę nauki zajmującą się zarządzaniem przedsiębiorstwem. Przedsiębiorstwa, chcąc osiągać określone cele, wchodzą w różnorodne, bezpośrednie i pośrednie relacje z innymi przedsiębiorstwami. W ramach układów przedsiębiorstw wzajemnie powiązanych mogą zachodzić istotne różnice pod względem struktury, trwałości i natężenia tych powiązań.

W literaturze przedmiotu spotyka się podział form powiązań jednostek gospodarczych na kooperacyjne i koncentracyjne. Układy te opierają się na trwałej współpracy uczestników, z tym rozróżnieniem, że w wypadku form koncentracyjnych dochodzi do integracji nie tylko na płaszczyźnie funkcjonalnej, ale również strukturalnej, ponieważ powiązania takie mogą prowadzić do utworzenia wspólnego ośrodka decyzyjnego, co może oznaczać różnego stopnia ograniczenia swobody decyzyjnej jednostek powiązanych [Lichtarski 1992, s. 11].

W rozdz. 2 opracowania zaprezentowano różnego rodzaju formy współpracy przedsiębiorstw ze zwróceniem szczególnej uwagi na obfitość terminologiczną dotyczącą form powiązań podmiotów gospodarczych, stworzoną przez naukę oraz odmienne podejścia do podmiotów powiązanych spotykane w literaturze przed-

miotu. W dalszej części pracy odwołano się do ustawodawstwa i dokonano przeglądu najważniejszych krajowych aktów prawnych, poruszających problematykę podmiotów powiązanych. Odwołano się również do międzynarodowych standardów rachunkowości, jako regulujących w sposób wyczerpujący i szczegółowy zagadnienia związane z podmiotami powiązanymi. W artykule skupiono się głównie na podejściu definicyjnym, identyfikującym określone formy powiązań jednostek gospodarczych.

2. Podmioty powiązane w literaturze przedmiotu

Pomijając nieformalne, bezumowne porozumienia przedsiębiorców w kwestiach pewnych zachowań rynkowych, najniższym stopniem powiązań między podmiotami gospodarczymi i jednocześnie najbardziej luźnym są umowy o współpracy, gdzie dwóch lub więcej przedsiębiorców zobowiązuje się wzajemnie do trwałego współdziałania w celu osiągnięcia ich wspólnych celów. Działania kooperantów muszą być kompleksowe, komplementarne oraz czynne, co oznacza, że wyklucza się tu wyłącznie kapitałowy udział danego przedsiębiorstwa [Włodyka 2000, s. 204]. Szczególnym rodzajem współpracy przedsiębiorstw są wspólne działania, w tym wspólne przedsięwzięcia mające na celu realizację konkretnego zadania gospodarczego [Włodyka 2001, s. 551]. Szczególnym rodzajem *joint venture* jest konsorcjum¹, syndykat² oraz *pool*³. Porozumienia o współpracy przedsiębiorstw mogą wynikać z zawieranych umów kartelowych mających na celu wyłączenie lub ograniczenie konkurencji między jej uczestnikami, za pomocą pewnych uzgodnień w zakresie działalności gospodarczej umów kartelowych. Wyszczególnione formy współpracy mają tę wspólną cechę, iż pomiędzy uczestnikami mogą występować, ale nie zawsze występują, powiązania kapitałowe, a każdy z nich samodzielnie decyduje o swojej polityce finansowej i operacyjnej. Natomiast w przypadku koncernowych powiązań przedsiębiorstw w wyniku powiązań kapitałowych, personalnych lub na mocy formalnych umów mogą pojawić się elementy dominacji i stosunki oparte na podporządkowaniu jednostek. Za jednostki powiązane kapitałowo uznawane są holdingi, spółki *joint ventures* oraz konsorcja [Drewniak 2004, s. 75].

W zależności od dyscypliny naukowej spotyka się różne podejścia do możliwych form powiązań jednostek gospodarczych. Modele współdziałania określane są też jako alianse strategiczne, wśród których wyróżnia się: alianse tworzące nowy podmiot gospodarczy w postaci *joint venture*, alianse kapitałowe – *minority equity*

¹ Przedmiotem konsorcjum jest konkretne, trwające przez długi okres czasu przedsięwzięcie gospodarcze.

² Syndykat może być czasowo nieograniczony, a jego przedmiotem jest pewien rodzaj działalności.

³ Tzw. wspólny fundusz; w umowach tego typu przedsiębiorcy biorąc na siebie ryzyko prowadzenia określonej działalności, zobowiązują się do wspólnego gromadzenia zysków, a następnie dzielenia go między siebie.

alliances – oraz umowy kooperacyjne – *nonequity alliances* [Cygler 2002, s. 31], do których kwalifikują się umowy o wspólnej produkcji czy umowy o stowarzyszeniu się przedsiębiorstw. Do kategorii aliansów strategicznych nie zalicza się ani zwykłych inwestycji kapitałowych, w których nabywca pozostaje biernym inwestorem, ani przejęć firm przez zakup kontrolnego pakietu udziałów [Romanowska 1997, s. 87], gdyż nie odpowiadają definicji aliansu⁴, chociaż są formami powiązań jednostek gospodarczych.

Autorzy zajmujący się problematyką przedsiębiorstw powiązanych bardzo często prezentują odmienne podejścia do zagadnienia i dokonują różnych klasyfikacji. Formy powiązań przedsiębiorstw dzielone są też na [Kozyra 2002, s. 24]:

- nieingerencyjne, gwarantujące niezależność partnerów (definiowane jako alianse strategiczne),
- wzajemne, polegające na dobrowolnym łączeniu się jednostek (fuzje),
- zależne, gdzie przejmowana jednostka staje się zależna od jednostki przejmującej (przejęcia).

Reasumując powyższe rozważania, można powiedzieć, że widoczna jest duża różnorodność w zakresie terminologicznym dotycząca podmiotów powiązanych. Szeroko rozumiane formy powiązań obejmują powiązania instytucjonalne (jednostronne lub wzajemne uczestnictwo w kapitałach innych przedsiębiorstw), a także powiązania funkcjonalne (alianse natury strategicznej).

W węższym znaczeniu o powiązaniu przedsiębiorstw mówi się, gdy [Stecki 2001, s. 50]:

- jedno przedsiębiorstwo o rozmiarze większościowym uczestniczy w majątku drugiego przedsiębiorstwa,
- jeden podmiot dominuje nad drugim (pojawia się element zależności),
- co najmniej dwa przedsiębiorstwa uczestniczą wzajemnie w swych kapitałach, a dodatkowo podmioty te zawierają między sobą umowy gospodarcze.

Wyciągając przed nawias wnioski, jakie nasuwają się na podstawie dalszych rozważań, stwierdza się, że takie podejście zbieżne jest z rozwiązaniami, jakie znajdujemy w regulacjach prawnych. Zostanie to pokazane w dalszej części opracowania.

3. Połączenia a powiązania podmiotów gospodarczych w rachunkowości

W literaturze międzynarodowej szeroko rozumiane połączenia działalności przedsiębiorstw (*business combination*) obejmują fuzje, przyłączenia, wymianę

⁴ Istotą aliansu strategicznego jest przede wszystkim współpraca. Podstawą aliansu są długoterminowe i celowe umowy między przedsiębiorstwami, zawarte na zasadach partnerstwa i adekwatności czerpanych z sojuszu korzyści, przy zachowanej odrębności organizacyjnej stron układu [Cygler 2002, s. 33].

akcji, połączenie interesów, nabywanie i łączenie składników majątkowych. Połączenie lub przyłączenie działalności prowadzonej dotychczas przez dwa odrębne podmioty może dokonać się według jednej z następujących form [Helin, Zorde 1998, s. 195]:

Tabela 1. Modele połączeń prowadzonej działalności

Forma połączenia działalności	Wynik transakcji
Nabycie akcji w innej spółce.	Spółka, w której dokonano zakupu, staje się spółką zależną lub stowarzyszoną.
Nabycie części aktywów i zobowiązań innej spółki.	Spółka, w której dokonano zakupu, kontynuuje swój byt, posiadając akcje spółki nabywającej lub otrzymując środki pieniężne za sprzedaż aktywów netto.
Utworzenie przez akcjonariuszy z dwóch spółek nowej spółki, przez wniesienie aportem posiadanych akcji.	Powstaje grupa kapitałowa, w której nowo założona spółka jest jednostką dominującą, a spółki, które wniosły aport, jednostkami zależnymi lub stowarzyszonymi.
Utworzenie przez dwie spółki nowej spółki przez wniesienie aportem wszystkich swoich aktywów netto.	W zamian objęcie akcji w nowej spółce, która funkcjonuje jako spółka zależna lub stowarzyszona.
Nabycie wszystkich aktywów i przejęcie wszystkich zobowiązań innej spółki (inkorporacja).	W zamian otrzymanie akcji. Spółka, w której dokonano zakupu, traci osobowość prawną.
Wniesienie wszystkich aktywów i zobowiązań dwóch spółek do nowo tworzonej spółki (fuzja).	W wyniku transakcji spółki tracą byt prawny, a akcjonariusze tych spółek otrzymują akcje w nowej spółce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Helin, Zorde 1998].

Podobne podejście do zagadnienia prezentują przepisy *Międzynarodowego standardu sprawozdawczości finansowej 3*⁵. Połączenie jednostek gospodarczych definiuje się tu jako połączenie odrębnych jednostek lub przedsięwzięć w jedną jednostkę sprawozdawczą, a wynikiem prawie wszystkich połączeń jest objęcie kontroli przez jedną jednostkę – jednostkę przejmującą, nad jednostką przejmowaną. W myśl MSSF 3 o połączeniu można mówić, gdy nastąpi [MSSF 3 § 1-7]:

- nabycie przez jednostkę kapitału własnego innej jednostki,
- nabycie wszystkich lub części aktywów netto innej jednostki,
- przejęcie zobowiązań innej jednostki,
- powstanie relacji jednostka dominująca – jednostka zależna.

Połączenie jednostek gospodarczych może wiązać się z utworzeniem nowej jednostki kontrolującej łączące się jednostki lub przekazane aktywa netto albo restrukturyzacją jednej lub więcej łączących się jednostek.

Przedstawione podejścia do połączeń podmiotów gospodarczych pokazują, że połączenie działalności to szerokie spektrum możliwych działań, poczynając od

⁵ Standard ten zastąpił obowiązujący do końca 2004 r. MSR 22 „Połączenia jednostek gospodarczych” w związku z przyjęciem w 2003 r. przez Komisję Europejską programu „Stabilnej platformy”.

nabycia udziałów w innej jednostce, a kończąc na połączeniu rozumianym przez polski Kodeks spółek handlowych w wąskim zakresie jako [art. 492 § 1]:

– przejęcie czyli przeniesienie całego majątku spółki przejmowanej na spółkę przejmującą za udziały lub akcje, które spółka przejmująca wydaje wspólnikom spółki przejmowanej, lub

– łączenie przez zawiązanie nowej spółki kapitałowej, na którą przechodzi majątek wszystkich łączących się spółek za udziały lub akcje nowej spółki.

MSSF 3 za połączenia uznaje różne powiązania między podmiotami, m.in. te, które implikują powstanie relacji podmiot dominujący – podmiot zależny. Układ taki jest charakterystyczny dla grup kapitałowych (według MSR 27 grupa kapitałowa obejmuje jednostkę dominującą oraz jej wszystkie jednostki zależne, czyli jednostki przez nią kontrolowane⁶ [MSR 27 § 6]). Konkludując, trzeba zauważyć, że w ramach połączeń rozumianych w kontekście MSSF 3 można wyodrębnić niektóre formy powiązań podmiotów gospodarczych, które wymienione zostały w MSR 24 [MSR 24 § 3] oraz w polskiej Ustawie o rachunkowości (art. 3 ust. 1 pkt 43).

Tabela 2. Formy powiązań według u. o r⁷ i MSR – zakres podmiotowy

Jednostki powiązane wg ustawy o rachunkowości	Podmioty powiązane wg MSR
Jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej: – jednostka dominująca i jednostka (-i) zależna (-e), które są spółkami handlowymi, – jednostki dominujące i jednostka współzależna nie będąca spółką handlową	Jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej (status prawny nieograniczony)
Znaczący inwestor – jednostka stowarzyszona, (spółki handlowe)	Inwestor – jednostka stowarzyszona (niekoniecznie spółki handlowe)
Znaczący inwestorzy – jednostka współzależna	
–	Osoby mające prawo do wywierania znaczącego wpływu na inną jednostkę gospodarczą
–	Osoby stanowiące kluczowy personel kierowniczy w jednostce oraz bliscy członkowie takich osób
–	Jednostki będące własnością dyrektorów lub głównych udziałowców jednostki sporządzającej sprawozdanie finansowe oraz jednostki posiadające członków kierownictwa na kluczowych stanowiskach, wspólnych z jednostką sporządzającą sprawozdanie finansowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie [u. o r. i MSR 24, 27, 28].

⁶ Kontrola definiowana jest jako zdolność kierowania polityką finansową i operacyjną jednostki gospodarczej w celu czerpania korzyści wynikających z jej działalności.

⁷ Ustawa o rachunkowości.

Obowiązujący od 1.01.2005 r. zmieniony MSR 24 dodatkowo za podmiot powiązany z jednostką uznaje podmiot sprawujący współkontrolę nad jednostką oraz podmiot będący wspólnym przedsięwzięciem, w którym jednostka jest współnikiem [MSR 24 § 9]. Wspólne przedsięwzięcie to działalność gospodarcza podlegająca wspólnej kontroli na mocy umownych ustaleń [MSR 31 § 2], która może mieć charakter wspólnie kontrolowanej działalności, wspólnie kontrolowanych aktywów lub współkontrolowanych jednostek.

W wypadku podmiotów powiązanych można wymienić dwa rodzaje relacji zachodzących między nimi, polegające na sprawowaniu kontroli lub wywieraniu znaczącego wpływu. Jednostka dominująca sprawuje kontrolę nad jednostkami zależnymi, gdy ma prawo do kierowania polityką finansową i operacyjną tych jednostek w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych z ich działalności [u. o r. art. 3 ust. 1 pkt 34]. Natomiast znaczący wpływ daje możliwość uczestniczenia w podejmowaniu decyzji dotyczących polityki jednostek, w których dokonano inwestycji, w tym także dotyczących podziału lub pokrycia wyniku finansowego innej jednostki [u. o r. art. 3 ust. 1 pkt 36].

W obydwu aktach prawnych podstawą powiązań jest uzyskana zdolność sprawowania kontroli lub możliwość wywierania znaczącego wpływu na decyzje finansowe i operacyjne innej jednostki. W wypadku u. o r. kompetencje takie można uzyskać w wyniku powiązań kapitałowych, natomiast zgodnie z MSR 24 – na mocy umowy lub statutu, a jednostką powiązaną może tu być osoba prawna lub fizyczna nie tylko z tytułu posiadania udziałów w innej jednostce, ale także zajmowania kluczowego stanowiska kierowniczego w innej jednostce.

4. Podmioty powiązane w regulacjach prawnych

Pojawieniu się w polskich realiach gospodarczych określonych form powiązań między przedsiębiorstwami musiały towarzyszyć zmiany dostosowawcze uregulowań prawnych w tym zakresie. Wynikiem napływu kapitału zagranicznego do polskich podmiotów gospodarczych było powstanie wielu przedsiębiorstw z obcym udziałem. Warunki uczestniczenia podmiotów zagranicznych w dochodach przedsiębiorstw krajowych określała ustawa o spółkach z udziałem zagranicznym z 1991 r., która za przedsiębiorstwo zależne od podmiotu zagranicznego uznaje taką spółkę, w której posiada on bezpośrednio lub pośrednio większość głosów w zgromadzeniu wspólników (akcjonariuszy), także na podstawie porozumień z innymi wspólnikami i akcjonariuszami, lub jest uprawniony do powoływania lub odwoływania większości członków organów zarządzających tej osoby prawnej [art. 7 pkt 2]. Należy zauważyć, że właśnie w tej ustawie pojawia się po raz pierwszy określenie podmiotu zależnego, dlatego celowe było odwołanie się do tego aktu prawnego. Pomimo że opiera się na stosunku zależności od podmiotu zagranicznego, określenie to jest aktualne i oddaje istotę wzajemnych relacji między podmiotami powiązanymi.

Istnienie zróżnicowanych modeli powiązań podmiotów gospodarczych może prowadzić do znacznego zachwiania układu sił między uczestnikami rynku, przez wzmocnienie pozycji jednostek powiązanych i eliminowanie konkurencji. Ograniczeniu takich praktyk mają służyć przepisy ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów. Ustawa ta zastrzega, iż wszelkie formy koncentracji przedsiębiorców, których łączny obrót w poprzednim roku obrotowym przekracza 50 000 000 euro, podlegają obowiązkowi zgłoszenia prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów [art. 12 pkt 1]. Do form koncentracji ustawa zalicza [art. 12 pkt 2, 3]:

- połączenie dwóch lub więcej przedsiębiorców,
- przejęcie (przez nabycie lub objęcie akcji, innych papierów wartościowych, udziałów, całości lub części majątku) bezpośredniej lub pośredniej kontroli nad całym albo częścią jednego lub więcej przedsiębiorców,
- utworzenie przez przedsiębiorców wspólnego przedsiębiorcy,
- objęcie lub nabycie akcji albo udziałów innego przedsiębiorcy, powodujące uzyskanie co najmniej 25% głosów na walnym zgromadzeniu lub zgromadzeniu wspólników,
- objęcie przez tę samą osobę funkcji członka organu zarządzającego albo organu kontrolnego u konkurujących ze sobą przedsiębiorców,
- rozpoczęcie wykonywania praw z akcji lub udziałów objętych lub nabytych bez uprzedniego zgłoszenia.

Stosunkowo późno, ponieważ dopiero w nowym Kodeksie spółek handlowych, który wszedł w życie 1 stycznia 2001, a także w znowelizowanej w 2000 r. ustawie o rachunkowości obowiązującej od początku 2002 r. oraz ustawie z 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów pojawiły się kwestie dotyczące terminologii podmiotów powiązanych, co przedstawiono w tab. 3.

Definicje podmiotu dominującego zawarte w ustawie o o. k. i k.⁸ i K.s.h.⁹ są zbieżne, jednak zakres podmiotowy po stronie podmiotu zależnego jest szerszy niż w u. o r., ponieważ obejmuje nie tylko spółki handlowe, ale również spółki osobowe i spółdzielnie. Natomiast u. o r. definiuje takie podmioty powiązane, jak: jednostki stowarzyszone, współzależne i znaczący inwestor.

K.s.h. reguluje dodatkowo stosunki między podmiotami powiązаныmi, które łączą relacje dominacji i zależności w zakresie wzajemnych praw i obowiązków. Spółka dominująca musi zawiadomić spółkę kapitałową zależną o powstaniu stosunku dominacji [art. 6 § 1]. Poza tym akcjonariusz, wspólnik, członek zarządu lub rady nadzorczej spółki kapitałowej może żądać, aby spółka handlowa, która jest wspólnikiem albo akcjonariuszem w tej spółce udzieliła informacji, czy pozostaje ona w stosunku dominacji lub zależności wobec określonej spółki handlowej albo spółdzielni będącej wspólnikiem lub akcjonariuszem w tej samej spółce kapitałowej [art. 6 § 4]. Spółka dominująca ma również obowiązek powiadomienia

⁸ Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów.

⁹ Kodeks spółek handlowych.

Tabela. 3. Podmioty powiązane w wybranych aktach prawnych

Ustawa o rachunkowości	Kodeks spółek handlowych	Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów
<p>Jednostka dominująca</p> <p>a) posiada bezpośrednio lub pośrednio przez udziały większość głosów w organie stanowiącym jednostki zależnej, także na podstawie porozumień z innymi osobami,</p> <p>b) uprawniona jest do powoływania lub odwoływania większości członków organów zarządzających lub nadzorczych jednostki zależnej,</p> <p>c) jest udziałowcem jednostki, której członkowie zarządu stanowią więcej niż połowę składu zarządu tej jednostki,</p> <p>d) uprawniona jest do kierowania polityką finansową i operacyjną jednostki zależnej,</p> <p>e) jest udziałowcem lub współnikiem innej jednostki współzależnej, nie będącej spółką handlową i sprawuje współkontrolę nad tą jednostką wspólnie z innymi uprawnionymi do głosu (art. 3 ust. 1 pkt 37)</p>	<p>Spółka dominująca</p> <p>a) posiada bezpośrednio lub pośrednio większość głosów na zgromadzeniu wspólników, walnym zgr., także jako zastawnik lub użytkownik, w zarządzie spółki kapitałowej lub na walnym zgromadzeniu spółdzielni, w spółce osobowej zależnej, także na podstawie porozumień z innymi osobami,</p> <p>b) uprawniony jest do powoływania lub odwoływania większości członków zarządu i rady nadzorczej innej spółki kapitałowej albo <u>spółdzielni</u> także na podstawie porozumień z innymi osobami,</p> <p>c) członkowie zarządu lub rady nadzorczej stanowią więcej niż połowę członków innej spółki kapitałowej lub <u>spółdzielni</u>,</p> <p>d) wywiera decydujący wpływ na działalność spółki kapitałowej zależnej lub spółdzielni zależnej, w szczególności na podstawie umowy przewidującej zarządzanie spółką zależną lub przekazywanie zysku (art. 4 § 1 pkt 4)</p>	<p>Przedsiębiorca dominujący</p> <p>a) tak samo jak w K.s.h.</p> <p>b) uprawniony jest do powoływania lub odwoływania większości członków organów zarządzających lub nadzorczych jednostki zależnej także na podstawie porozumień z innymi osobami,</p> <p>c) więcej niż połowa członków zarządu spółki kapitałowej jest jednocześnie członkami zarządu przedsiębiorcy zależnego, d) tak jak w K.s.h. (art. 4 pkt 3)</p>
<p>Jednostki powiązane</p> <p>To grupa jednostek obejmująca jednostkę dominującą lub znaczącego inwestora, jednostki zależne, współzależne i stowarzyszone (art. 3 ust. 1 pkt 43)</p>	<p>Spółka powiązana</p> <p>to spółka kapitałowa, w której inna spółka handlowa albo spółdzielnia dysponuje bezpośrednio lub pośrednio co najmniej 20% głosów na zgromadzeniu wspólników lub na walnym zgromadzeniu albo posiada co najmniej 20% udziałów lub akcji w innej spółce kapitałowej (art. 4 § 1 pkt 5)</p>	-
<p>Jednostka zależna to spółka handlowa kontrolowana przez jednostkę dominującą (art. 3 ust. 1 pkt 39)</p>	<p>Jednostką zależną może być spółka kapitałowa, spółka osobowa lub spółdzielnia</p>	-
<p>Jednostka stowarzyszona to spółka handlowa, na którą znaczący inwestor wywiera znaczący wpływ (art. 3 ust. 1 pkt 41)</p>	-	-
<p>Jednostka współzależna to spółka handlowa lub inna jednostka współkontrolowana przez jednostkę dominującą lub znaczącego inwestora, innych udziałowców lub wspólników na podstawie statutu, umowy spółki lub umowy zawartej na okres dłuższy niż rok (art. 3 ust. 1 pkt 40)</p>	-	-
<p>Znaczący inwestor to spółka handlowa posiadająca w innej</p>		

jednostce nie będącej jednostką zależną ponad 20% w organie stanowiącym tej jednostki i wywierająca znaczący wpływ lub sprawująca współkontrolę nad tą jednostką (art. 3 ust. 1 pkt 38)	-	-
Grupa kapitałowa to jednostka dominująca wraz z jednostkami zależnymi i nie będącymi spółkami handlowymi jednostkami współzależnymi (art. 3 ust. 1 pkt 449)	-	Grupa kapitałowa to wszyscy przedsiębiorcy, którzy są kontrolowani w sposób bezpośredni lub pośredni przez jednego przedsiębiorcę (art. 4 pkt 14)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [u. o r., K.s.h., u. o o. k. i k.].

innej spółki kapitałowej o ustaniu stosunku zależności [art. 6 § 6]. K.s.h. postanawia również, że w razie zawarcia umowy przewidującej zarządzanie spółką zależną lub przekazywanie zysku przez taką spółkę, złożeniu do akt rejestrowych spółki zależnej podlega wyciąg z umowy, określający zakres odpowiedzialności spółki dominującej za szkody wyrządzone spółce zależnej z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy oraz zakres odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej wobec jej wierzycieli. Ujawnieniu podlega też okoliczność, że umowa nie reguluje lub wyłącza odpowiedzialność spółki dominującej [art. 7 § 1, 2]. Zgłoszenia do sądu rejestrowego okoliczności wymagających ujawnienia dokonuje zarząd spółki dominującej lub zależnej albo wspólnik [art. 7 § 3].

Pojęciem podmiotu dominującego zaprezentowanym w ustawie o o. k. i k. posłużyło się też prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi z 2002 r., które reguluje powstanie relacji między podmiotami powiązаныmi, a mianowicie zakup znacznych pakietów akcji [art. 147 ust. 1]. Prawo to nakazuje zawiadomienie Komisji Papierów Wartościowych i Giełd oraz Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów o przekroczeniu 5 lub 10% ogólnej liczby głosów na walnym zgromadzeniu w wyniku nabycia akcji spółki publicznej, a także o nabyciu lub zbyciu akcji zmieniającym posiadaną dotychczas przez akcjonariusza liczbę ponad 10% głosów o co najmniej 2 lub 5% liczby głosów na walnym zgromadzeniu [art. 147]. Obowiązek zawiadomienia wymienionych organów spoczywa również na podmiocie, który w wyniku nabycia lub zbycia akcji spółki publicznej osiągnął, przekroczył lub stał się posiadaczem akcji zapewniających nie więcej niż odpowiednio 25%, 50% lub 75% ogólnej liczby głosów na walnym zgromadzeniu.

Pewne formy powiązań podmiotów gospodarczych zostały zaprezentowane i zdefiniowane w Prawie bankowym. Prawo bankowe za „bliskie powiązania” między podmiotami gospodarczymi uznaje [art. 4 pkt 15a]:

a) posiadanie przez podmiot bezpośrednio lub pośrednio co najmniej 20% kapitału innego podmiotu lub prawa do wykonywania co najmniej 20% głosów w organach innego podmiotu lub

b) pozostawanie z innym podmiotem w związku gospodarczym, opartym na stałej współpracy, w szczególności wynikającej z zawartej umowy lub umów,

który w ocenie Komisji Nadzoru Bankowego może mieć istotny wpływ na pogorszenie się sytuacji finansowej jednego z podmiotów.

Natomiast przez podmioty powiązane kapitałowo lub organizacyjnie rozumie się tu co najmniej dwa podmioty, z których przynajmniej jeden bezpośrednio lub pośrednio wywiera znaczący wpływ na pozostałe lub które stanowią dla banku ryzyko gospodarcze ze względu na to, że kondycja finansowa jednego z nich może mieć wpływ na spłatę zobowiązań przez pozostałe [art. 4 pkt 16].

W Prawie bankowym jako jedynym akcie prawnym spotyka się dla nazwania pewnych modeli powiązań podmiotów gospodarczych użycie pojęcia holdingu.

Tabela 4. Rodzaje holdingu bankowego

Rodzaj holdingu	Podmiot dominujący	Podmiot zależny
Holding finansowy	pierwotnym podmiotem dominującym jest instytucja finansowa	– banki, – instytucje kredytowe, – instytucje finansowe, (przynajmniej jednym podmiotem zależnym jest bank krajowy, bank zagraniczny lub instytucja kredytowa)
Holding mieszany	pierwotnym podmiotem dominującym jest podmiot <u>nie będący</u> bankiem, instytucją kredytową ani instytucją finansową	przynajmniej jednym podmiotem jest: – bank krajowy, – bank zagraniczny, – instytucja kredytowa
Holding bankowy zagraniczny	pierwotnym podmiotem dominującym jest bank zagraniczny albo instytucja kredytowa	przynajmniej jednym podmiotem jest: – bank krajowy, – bank zagraniczny, – instytucja kredytowa lub finansowa
Holding bankowy krajowy	pierwotnym podmiotem dominującym jest bank krajowy	bank krajowy i podmioty blisko z nim powiązane
Holding hybrydowy	pierwotnym podmiotem dominującym jest instytucja finansowa	w większości podmioty <u>nie będące</u> : – bankami krajowymi, – bankami zagranicznymi, – instytucjami kredytowymi, – instytucjami finansowymi, (przynajmniej jednym podmiotem zależnym jest bank krajowy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Prawo bankowe].

Podmioty powiązane zgodnie z P.b.¹⁰ są to takie podmioty, które pozostają w stosunku dominacji i zależności względem siebie, przy czym definicja podmiotu dominującego została zaczerpnięta z prawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi. Na podstawie powyższego zestawienia stwierdza się, że holdingi w rozumieniu P.b. odpowiadają definicji grupy kapitałowej prezentowanej przez u. o r., ponieważ relacje między podmiotami opierają się na stosunku dominacji i zależności.

¹⁰ Prawo bankowe.

Definicję podmiotów powiązanych prezentuje również ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych. O powiązaniu mówi się, gdy [art. 11 ust. 1]:

- podmiot krajowy bierze bezpośrednio lub pośrednio udział z zarządzaniu przedsiębiorstwem położonym za granicą lub w jego kontroli bądź też gdy posiada udział w jego kapitale,

- podmiot zagraniczny bierze bezpośrednio lub pośrednio udział w zarządzaniu podmiotem krajowym lub w jego kontroli albo posiada udział w kapitale tego podmiotu,

- te same osoby prawne lub fizyczne równocześnie bezpośrednio lub pośrednio biorą udział w zarządzaniu podmiotem krajowym i zagranicznym lub w ich kontroli, jak też gdy posiadają udział w ich kapitale.

Nowelizacja ustawy w 2003 r. wprowadziła przepisy świadczące o powiązaniu podmiotów krajowych, w myśl których podmioty uważa się za powiązane w sytuacji gdy [art. 11 ust. 4]:

- podmiot krajowy bierze udział bezpośrednio lub pośrednio w zarządzaniu innym podmiotem krajowym lub w jego kontroli albo posiada udział w jego kapitale,

- te same osoby prawne lub fizyczne równocześnie bezpośrednio lub pośrednio biorą udział w zarządzaniu podmiotami krajowymi lub w ich kontroli bądź posiadają udział w ich kapitale.

Zasady stosuje się również do powiązań o charakterze rodzinnym lub wynikających ze stosunku pracy albo majątkowych między podmiotami krajowymi lub osobami pełniącymi w tych podmiotach funkcje zarządzające lub kontrolne albo nadzorcze oraz jeżeli którakolwiek osoba łączy funkcje zarządzające, kontrolne czy nadzorcze w tych podmiotach. Sprecyzowano też zasady powiązań kapitałowych. Posiadanie udziału w kapitale innego podmiotu oznacza sytuację, w której dany podmiot bezpośrednio lub pośrednio posiada w kapitale innego podmiotu udział nie mniejszy niż 5%. Uregulowano też zasady określania wielkości udziału pośredniego. Jeżeli jeden podmiot posiada w kapitale drugiego podmiotu określony udział, a ten drugi posiada taki sam udział w kapitale innego podmiotu, to pierwszy podmiot posiada udział pośredni w kapitale tego innego podmiotu w tej samej wysokości. Jeżeli wartości te są różne, za wysokość udziału pośredniego przyjmuje się wartość niższą.

Należy zauważyć, że zakres podmiotów powiązanych w ustawie podatkowej jest znacznie szerszy niż w ustawie o rachunkowości, ponieważ obejmuje różnego rodzaju relacje między podmiotami. Ustawodawca określa również szczególnego rodzaju powiązania między przedsiębiorcami, a mianowicie taką formę powiązań, która ma na celu umożliwienie wspólnego opodatkowania podmiotów przez uczestnictwo w podatkowej grupie kapitałowej. Najważniejsze cechy podatkowej grupy kapitałowej według u. o p. d. p.¹¹ w zestawieniu ze sprawozdawczą grupą kapitałową przedstawiono w tab. 5.

¹¹ Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych.

Tabela. 5. Zestawienie porównawcze podatkowej i sprawozdawczej grupy kapitałowej

	Podatkowa grupa kapitałowa (u. o p. d. p.)	Sprawozdawcza grupa kapitałowa (u. o r.)
Zakres definicyjny	grupa składająca się z co najmniej dwóch spółek prawa handlowego mających osobowość prawną, pozostających w związkach kapitałowych	to jednostka dominująca wraz z jednostkami zależnymi i nie będącymi spółkami handlowymi jednostkami współzależnymi
Status prawny uczestników grupy kapitałowej	wyłącznie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjne	jednostka dominująca i jednostki zależne muszą być spółkami handlowymi
Siedziba	terytorium RP	bez ograniczeń
Wysokość kapitału zakładowego	przeciętny kapitał zakładowy każdej ze spółek nie niższy niż 1 000 000 PLN	–
Wysokość udziałów w jednostce zależnej	spółka dominująca musi posiadać bezpośredni 95% udział w kapitale zakładowym spółek zależnych	wielkość udziałów dająca możliwość sprawowania kontroli lub współkontroli nad innymi podmiotami (nie musi to być udział bezpośredni)
Udziały wzajemne	spółki zależne nie mogą posiadać udziałów w kapitale zakładowym innych spółek tworzących grupę	spółki funkcjonujące w grupie kapitałowej mogą nabywać wzajemne udziały
Wymagania formalne	umowa notarialna na okres co najmniej 3 lat podatkowych i zarejestrowana przez naczelnika Urzędu Skarbowego	tylko w przypadku jednostki współzależnej ustawa zastrzega zawarcie umowy na okres dłuższy niż rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Ustawa o podatku..., Ustawa o rachunkowości].

Podatkowa grupa kapitałowa to forma powiązań istotna z punktu widzenia podatku dochodowego, tworzona dobrowolnie przez jej uczestników w celu uzyskania korzystniejszych warunków w wyniku wspólnego rozliczania z podatku dochodowego. Przedmiotem opodatkowania jest osiągnięty dochód stanowiący nadwyżkę sumy dochodów wszystkich spółek tworzących grupę nad sumą ich strat (art. 7a ust. 1). Wspólne opodatkowanie ma wiele zalet, do których poza uproszczeniem rozliczeń podatkowych zalicza się przyspieszenie możliwości pokrywania strat spółek dochodami spółek tej samej grupy za ten sam rok, uniknięcie wielokrotnego opodatkowania dywidend czy też wyeliminowanie opodatkowania nie zrealizowanych kwot zysku, powstających w związku z obrotami wewnątrz grupy [Kołączyk 2002, s. 347]. Jak wynika z informacji zawartych w tab. 5, każda podatkowa grupa kapitałowa będzie również sprawozdawczą grupą kapitałową zobligowaną ze względu na charakter powiązań do sporządzania skonsolidowanego sprawozdania finansowego. Natomiast nie każda grupa kapitałowa w rozumieniu ustawy o rachunkowości stanowić będzie podatkową grupę kapitałową.

5. Podsumowanie

Podsumowując rozważania dotyczące różnych form powiązań podmiotów gospodarczych, zauważa się, że pomimo operowania różnymi pojęciami ukształtowanymi przez doktrynę i realia gospodarcze (koncern, holding, konsorcjum) czy też wprowadzonymi przez ustawodawcę (grupa kapitałowa), pomimo pewnego chaosu terminologicznego, wynikającego ze zbyt dużej ilości pojęć opisujących niekiedy to samo zjawisko, w rzeczywistości można wyróżnić dwa podejścia do podmiotów powiązanych.

W szerokim znaczeniu powiązania przedsiębiorców opierają się na współpracy. Podmioty, pragnąc zrealizować określone zadanie, łączą swoje zasoby, umiejętności i doświadczenia. Celem takiego współdziałania jest najczęściej chęć zrealizowania kosztownej i ryzykownej inwestycji, zadania, którego ze względu na wysokie nakłady nie można wykonać w pojedynkę. Przykładem takiego powiązania może być wspólne przedsięwzięcie oraz wszelkiego rodzaju sojusze zawierane przez przedsiębiorstwa. Każdy z podmiotów sam decyduje o swojej polityce operacyjnej i finansowej, natomiast wspólnie decydują i współkontrolują podjętą działalność.

W świetle przytoczonych aktów prawnych, a zwłaszcza Ustawy o rachunkowości, MSR, Kodeksu spółek handlowych, Ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych uznanie podmiotów za powiązane łączy się ze spełnieniem ściśle określonych warunków. Więzy takie powstają w wyniku wykupu udziałów, na podstawie umowy lub w wyniku powiązań personalnych, a podmioty powiązane identyfikowane jako podporządkowane nie są samodzielne w sferze podejmowania decyzji finansowych i operacyjnych. Zakup akcji w takich podmiotach nie zawsze jest wynikiem obustronnych ustaleń. Przez wykup akcji na giełdzie obcy podmiot może uzyskać pakiet akcji umożliwiający przejęcie władzy, wyrażającej się możliwością samodzielnego podejmowania decyzji w innej jednostce. W związku z tym tak ważne stają się przestrzeganie przepisów ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, Kodeksu spółek handlowych czy też przepisów antymonopolowych w przypadku podmiotów powiązanych.

W praktyce gospodarczej zauważa się tendencje do wzajemnego nabywania udziałów przez partnerów realizujących razem określone przedsięwzięcia. Działania takie są postrzegane jak najbardziej pozytywnie, gdyż zacieśniają stosunki między współnikami. Uważa się, że przedsiębiorstwa powiązane, pozostające w partnerskich, dobrowolnych stosunkach, będą miały najlepsze perspektywy w najbliższym czasie. Należy dążyć do tego, aby regulacje prawne ułatwiały funkcjonowanie podmiotów powiązanych, były zgodne ze sobą, zabezpieczały prawa uczestników mniejszościowych oraz innych uczestników rynku i chroniły przed nieprawidłowościami w obrębie samych jednostek powiązanych. Jak pokazano w opracowaniu, przepisy dotyczące jednostek powiązanych nie zawsze są ze sobą spójne, zwłaszcza w kwestiach dotyczących zakresu podmiotowego.

Literatura

- Cyger J., *Alianse strategiczne*, Difin, Warszawa 2002.
- Drewniak R., *Rozwój przedsiębiorstwa poprzez alians strategiczny*, Dom Organizatora, Toruń 2004.
- Helin A., Zorde K., *Fuzje i przejęcia przedsiębiorstw*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1998.
- Kodeks Spółek Handlowych, Krajowy Rejestr Sądowy, Monitor Sądowy i Gospodarczy, Prawo upadłościowe i naprawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Kołaczyk Z. (red.) *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości w praktyce polskich przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Forum, Poznań 2002.
- Kozyra B. *Fuzje i przejęcia jako wynik aliansów strategicznych*, „Organizacja i Kierowanie” 2002, nr 4.
- Lichtarski J., *Współdziałanie gospodarcze przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 1992.
- IASCF 2001.
- MSR 24 „Ujawnianie informacji na temat podmiotów powiązanych”, *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASCF 2001.
- MSR 24 „Ujawnianie informacji na temat podmiotów powiązanych”, *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASCF 2003.
- MSR 27 „Skonsolidowane sprawozdania finansowe i inwestycje w jednostkach zależnych”, *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASCF 2001.
- MSR 28 „Inwestycje w jednostkach stowarzyszonych”, *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASCF 2001.
- MSR 31 „Inwestycje we wspólnych przedsięwzięciach”, *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, IASCF 2001.
- MSSF 3 „Połączenia jednostek gospodarczych”, *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej*.
- Prawo bankowe. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r., DzU nr 140, poz. 939 z 1997 r.
- Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi z dnia 21 sierpnia 1997 r., DzU nr 49, poz. 447, z późn. zm.
- Romanowska M., *Alianse strategiczne przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 1997.
- Stecki L., *Koncern*, Dom Organizatora, Toruń 2001.
- Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów z dnia 15 grudnia 2000 r., DzU nr 122, poz. 1319 z 2000 r.
- Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych z dnia 15 lutego 1992 r., DzU nr 54, poz. 654 z 2000 r., z późn. zm.
- Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., DzU nr 121, poz. 591, z późn. zm.
- Ustawa o spółkach z udziałem zagranicznym z dnia 14 czerwca 1991 r., DzU nr 26, poz. 143 z 1997 r.
- Włodyka S., *Strategiczne umowy przedsiębiorców*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Włodyka S. (red.), *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, C.H. Beck, Warszawa 2001.

FORMS OF RELATIONS BETWEEN BUSINESSES IN TERMS OF ACCOUNTING STANDARDS AND POLISH LEGAL REGULATIONS: AN OUTLINE OF EXISTING THEORETICAL STUDIES

Summary

The article presents different forms of cooperation between companies with special emphasis of the variety of terms describing relations between businesses coined by economical sciences. Within

mutually interrelated businesses significant differences can occur in structure, durability and intensity of these relations. The article refers to legislature and surveys the most important Polish legal acts concerning relations among businesses. International Accounting Standards have also been mentioned, as a comprehensive and extensive resource of business relations. The article takes a descriptive approach, identifying and defining particular forms of business relations.